

En kvantitativ-distributionel syntaktisk analyse af ekstraposition til venstre

Jan Heegård Petersen

Abstract

This paper investigates the so-called ‘left extra-position’ (‘left-dislocation’) in Danish: *men Lisbeth hun forstod at snøre dem* ‘but Lisbeth she knew how to fool them’, with the primary constituent *Lisbeth* in the left extra-position and a resumptive pronoun *hun* ‘she’ in pre-field position. The paper analyses 1,281 sentences with a structural possibility for left extra-position. The main results are: (1) Adverbial clauses almost always occur in left extra-position but adverbial clauses can also occur in the prefield position; (2) subject and circumstantial adverbials occur in left extra-position the longer or ‘heavier’ they are, i.e., the more words they contain; (3) short ‘summarizing’ adverbials such as *ellers* ‘otherwise’ and *eller også* ‘or also’ occur more frequently in left extra-position than sentential adverbials such as *selvfølgelig* ‘of course’, a distribution which due to the mono-lexemic status of the adverb cannot be attributed to length. The latter result has not been mentioned in previous descriptions of left extra-position in Danish.

Nøgleord

ekstraposition til venstre, fundamentfelt, gentaget fundament, forfelsesfordobling, adverbial ledsætning, sammenfatteradverbial

1. Introduktion

Det er velkendt i dansk syntaks at en sætning kan konstrueres med et emneled i ekstraposition til venstre (E-v) med et genoptagerled, et resumptivt

led, i fundamentfeltet, dvs. i positionen lige før det finitte verbal. Sætningerne i (1) – (5) er eksempler herpå.¹

- (1) men **når hun så ikke var der så** ville han godt tale med mig
- (2) **tredje gang du siger nej så** ryger du af ventelisten
- (3) og **alle de andre praktikanter de** snakkede om nu skulle de snart ud og have øl og lave det ene og det andet
- (4) men altså **Lisbeth hun** forstod sgu at snøre dem
- (5) men øh **ellers så så** mindes jeg ikke at vi har fået tørre tæsk

I (1) – (2) er der et adverbial i E-v med *så* som genoptager, i (3) – (4) et nominalt subjekt i E-v med et pronomen som genoptager, og i (5) er det et forbinderadverbial i E-v med *så* som genoptager.

Med basis i en kvantitativ analyse vil jeg i denne artikel argumentere for at udfyldningen af E-v følger forskellige principper, og at de led der optræder på E-v, kan inddeles i tre typer ud fra de parametre der er gældende for deres distribution i henholdsvis E-v og fundamentfeltet:

- i. Sætningsformede adverbialer, der så godt som altid er i E-v, jf. (1).
- ii. Andre adverbialer og nominaler med subjektfunktion som i (2) og (3), hvor ‘tyngden’ i form af antal ord i leddet har medbestemmelse på topologien.

1 Ekstrapositioner og fundamentfelter er markeret med fed, fundamentfelter også med dobbelt understregning. Initialer i parentes markerer taler. “P” betyder kort pause, ord med bindestreg, fx *afbry-* indikerer selvfølgelig, og kolon viser forlængelse af enkeltlyd. Sætningsindledende og -afsluttende pauser og tøveord er fjernet, og lige så er overlappende tale. Sætningsfinalt påhængs-*ikke* er omskrevet til *ikk*. I eksempler uden E-v har jeg med “[*]” markeret hvilket genoptagerled der kunne have været på et fundamentfelt. Alle navne i eksemplerne er omskrevet af anonymitetsgrunde.

- iii. ‘Enkeltlekslemsadverbialer’ som *ellers*, *alligevel*, *tværtimod* o.a. som i forskellig grad optræder på E-v med *så* eller *der* på fundamentfeltet, jf. (5), og hvis placering i E-v ikke kan være betinget af tyngde i form af antal ord.

Analysen vil udelukkende inddrage sætninger hvor ekstraposition er mulig (se afsnit 3), og inden for dette ‘variationsdomæne’ (eng. *envelope of variation*) vil jeg sammenligne antallet af udfyldte ekstrapositioner (med genoptagerled i fundamentfeltet) med antallet af nominale og adverbielle led i fundamentfeltet, dvs. med ikke-udfyldt E-v. Analysen inddrager ikke relationen mellem leddet i E-v og genoptagerleddets leksikalske realisati-on. Dette er beskrevet af Hansen & Heltoft (2011: 1828) og mere udførligt af Christensen (2017), hos sidstnævnte med basis i data fra samme korpus som denne analyse trækker sine data fra. Proprier i E-v, som i (4), vil kun blive behandlet overfladisk.

Artiklen er struktureret således: I afsnit 2 gives et kortfattet rids af tidligere undersøgelser og beskrivelser af E-v. Dette følges i afsnit 3 af en redegørelse for data og metode. I afsnit 4 udfoldes selve analysen, som så sammenfattes og perspektiveres i afsnit 5.

2. Tidligere beskrivelser for dansk

Der er bred enighed i den grammatiske litteratur om at E-v er et talesprogligt fænomen (Mikkelsen 1911: 742, Aa. Hansen 1967: 131, Tøgeby 2003: 174, Hansen & Heltoft 2011: 1837 og Brøcker m.fl. 2012; se også Diderichsen 1957: 194-195, som bruger termen ‘løst fundament’).² Men som Hansen & Heltoft anfører (2011: 1834-1837) og giver flere eksempler på, og med dem Mikkelsen (1911: 742), forekommer E-v også i moderne skriftsprog. Det er således ret nemt at finde eksempler på sætningsformede

2 En fagfællebedømmer har gjort opmærksom på Diderichsen (1966: 379) der bruger betegnelsen ‘genoptaget fundament’, med notationen ‘F(f) | v’, hvor ‘F’ er fundament, ‘(f)’ et genoptaget fundament og ‘v’ det finite verbal. Jeg vil ikke i denne artikel gå nærmere ind i en diskussion om hvad konstruktionen egentlig eller rettelig burde kaldes. Man kunne dog sige at ‘genoptaget fundament’ implicerer koreferentialitet mellem materialet på F og f, men det behøver der ikke at være, fx i spørgsmål som “P.A. Heiberg, hvem kender ham?” og “den nye næstformand, er forslaget virkelig hans?” (GDS, s. 1829-1830); se Diderichsen 1957: 195 for andre eksempler. Selvom analyserne i denne artikel kun er baseret på eksempler hvor der er eller kunne være koreferentialitet mellem fundamentfeltet og (et muligt) E-v, holder jeg mig til GDS, og andre, og bruger betegnelsen ‘ekstraposition til venstre’. ‘v’ står således for ‘venstre’, ikke for ‘verbal’.

adverbialer og enkeltleksemsadverbialer på E-v i både avissprog, (6), og i mindre formelt skriftsprog, (7).

- (6) og **selvom Synnøve hverken er sømand eller noget, så** var hun stadig en af de vigtigste af de 100.000 danskere, der årligt besøger kirken (Det Fri Aktuelt, 14-11-92; korpus.dk).
- (7) Succeskriteriet er at holde mig fra de søde og fede sager indtil da. Men **ellers så** vil jeg da også lige fortælle at vi har fået: marineret sild, røget makrel [...] (<https://www.madital.dk/debat/vaegttab/traad.php?id=20434>)

I denne artikel ser jeg dog udelukkende på E-v i talesprog i form af interviewdata.

I litteraturen gives der to principper for hvornår et led optræder i E-v: Et princip der har med *tyngde* at gøre, og et princip der har med *informationsstruktur* at gøre.

Tyngdeprincippet kan i henhold til Hansen og Heltoft omskrives til at der søges at undgå en “kompakt sætningskerne” (2011: 1837) således at sætningskernen kun omfatter korte led. Hos Aa. Hansen (1967: 131) får vi at vide at hvor “*førsteleddet* [: i E-v] er omfattende, især således at intervallet mellem “stammen” i førsteledet og andetleddet [: i F] bliver stort, genoptages “stammen” eller førsteleddet sammenfattes” (originale fremhævninger). Relevansen af leddenes tyngde pointeres også i tre udgivelser af forskere tilknyttet Samtalegrammatik.dk. I disse fremhæves det fx at tunge eller komplekse led ofte eller “langt overvejende forekommer i ekstraposition” (Brøcker m.fl. 2012: 26-27). Tunge led defineres som dels “alle syntagmer, der er større end pronominer og småadverbier”, dels, for nominalsyntagmernes vedkommende, som “antal stavelser i ord der stod alene i syntagmet, og antal ord i flerordssyntagmer” (Brøcker m.fl. 2012: 26-27; se også Hamann m.fl. 2011: 171, 174 og Brøcker 2014).

Hvad angår informationsstruktur, den kontekstuelle funktion, nævner Aa. Hansen at E-v bruges “i emfatisk hensigt” (1967: 131). Hos både Hamann m.fl. (2011) og Brøcker m.fl. (2012) betones ‘nævnhed i den situationelle kontekst’ som relevant for om E-v er i brug. Med Hamann m.fl.s (2011: 174) ord: “alle nominalsyntagmer, der stod i forfeltet, [...] fremgik af den situationelle kontekst. Den situationelle kontekst skal her forstås både som elementer, der er til stede i den ekstralingvistiske kontekst, sam-

talen udfolder sig i, samt referenter, der er blevet aktiveret i forbindelse med de scenarier, forstået som stereotype konfigurationer af aktører og procedurer [...], der er aktive i samtalen”. Og forfatterne konkluderer for nominalsyntagmer at disse *ikke* optræder i E-v når de er “1) tidligere nævnt i samtalen, eller 2) givet af den situationelle kontekst”. Hos Hansen & Heltoft (2011: 18367-1840) betones bl.a. at E-v udpeger “et emne som eksplicit tema i modsætning til andre mulige” (s. 1836), og at det vil være “tekstligt ejendommeligt at bruge ekstraposition [: til venstre] hvis [...] sætningen indfører et led for første gang” (s. 1836).³

Der er i denne artikel ikke plads til på rimelig vis at diskutere disse forslag til E-v’s informationsstrukturelle funktion. Jeg vil dog i diskussionen i afsnit 5 komme ind på hvad mine resultater i kommende studier vil kunne bidrage til hvad angår E-v og informationsstruktur. De særlige forhold vedrørende *proprier* som Brøcker (2014) fremhæver, diskuteres heller ikke yderligere i denne artikel, men *propriers* optræden i E-v inkluderes dog i de generelle oversigter i analyseafsnittet.

3. Data og metode

Dataene i denne undersøgelse kommer fra syv sociolingvistiske interview, som udgør en del af LANCHART-korpuset over moderne dansk talesprog (Gregersen m.fl. 2014). De syv informanter i interviewene er optaget i 2006, de er alle fra København, opvokset i bydelen Nyboder i det indre København, og de er mellem 33 og 41 år. Tre af dem er kategoriseret som arbejderklasse, 4 af dem som middelklasse, 1 har kønsbetegnelsen ‘mand’, 6 betegnelsen ‘kvinde’.

Interviewene følger en forholdsvis stram struktur med faste elementer der spørges til af interviewer, bl.a. biografiske data, opvæksten i Nyboder, skoletid, ungdomstid og nuværende livssituation. Sidst i interviewene spørges der til informanternes holdninger til forskellige former for sprogbrug. Det er en del af interviewstrategien at give plads til længere betragtninger og redegørelser fra informanternes side, også vedrørende mere personlige forhold såsom skilsmisse, seksualitet, sygdomme o.a. Interviewernes bidrag udgøres altså ikke udelukkende af forudformulerede, lukkede spørgsmål, men også af spørgsmål der foranlediger emneudbygning,

3 For *proprier* gælder der ifølge Brøcker (2014) særlige forhold. Brøcker finder nemlig at en *proprial* referent “indføres i ekstraposition med kopi i forfeltet, hvis der er tale om en referent, der ikke umiddelbart er tilgængelig i den interaktionelle kontekst” (Brøcker 2014: 12-13). Altså et tilsyneladende modsatrettet princip end for appellativiske nominalsyntagmer.

og indimellem bidrager interviewerne selv med egne synspunkter og erfaringer. Selvom rollefordelingen er klar hele vejen igennem interviewene, som kun i ganske få tilfælde nærmer sig decideret ligeværdige samtaler, har informanterne således plads til både at introducere og bearbejde emner af forskellig slags, og dataene er dermed velegnede til at undersøge E-v's diskursive funktion og distribution.

Datasættet som de følgende beregninger er baseret på, er etableret vha. følgende procedure. Først blev transskriptionen af det enkelte interview ekstraheret som tekstfil fra den Transcriber-fil de er transskriberet i. Tekstfilen blev derpå overført til Word for en opdeling i 'ytringer' og efterfølgende opmærkning. Transskriptionen af interviewene er baseret på tale-ture, hvoraf nogle er sætningsformede og evt. i længere perioder, og andre snarere er at betegne som etfeltshelheder (eller 'sætningsækvivalenter') (Heltoft m.fl. 2020, Becker-Christensen 2010), svarytringer og minimalresponser. I Wordfilen blev alle sætningsformede ture opdelt i helsætninger med eventuelt tilhørende ledsætninger – så vidt det var muligt; ikke alle kommunikativt velfungerende ytringer i talesprog er jo nødvendigvis præcist og entydigt afklarende sætningsformede. Disse helsætninger, selvstændigt fungerende ledsætninger, etfeltshelhederne, svarytringerne og minimalresponserne udgør hvad jeg i denne undersøgelse har kaldt 'ytringer'. Efter denne opdeling i ytringstype blev hvert interview gennemgået på ny, og i denne gennemgang blev hver oversætning og ledsætning der havde mulighed for E-v, tildelt en annotation herfor.

Sætninger der ikke har mulighed for E-v, er sætninger med følgende materiale i fundamentfeltet: pronomener, adverbialt *så*, foreløbige subjekter *der*, *det*, *her*, *der*, kløvnings-*det* og *-der* (Hansen & Heltoft 2011: 1830-1831). Interessant nok er der ingen forekomster af tidsadverbialt *nu* i E-v i datasættet; en sætning som *nu der skal vi af sted* forekommer dog ikke denne forfatter specielt besynderlig, men ud af omtrent 50 forekomster af sætningsinitialt *nu* i interviewene er der altså ingen i E-v. Sætninger med initialt adverbialt *nu* er af den grund ikke inkluderet i datasættet.⁴

Hele interviewteksten inklusive opmærkninger blev herpå overført til

4 Som allerede nævnt omfatter undersøgelsen ikke de tilfælde hvor der ikke er et genoptagerled i fundamentfeltet med referentiel funktion til leddet i ekstrapositionen, fx *om tyve minutter vi har frikvarter* (fra Jørgensen 2014). Ligeledes inddrager jeg heller ikke de tilfælde hvor indholdet af fundamentfeltet kan siges at genoptages på letledspladsen, fx og så *P enkelte gange har det så været de P de længere togter til Grønland* (MIP), se også Jørgensen (2013) og Hansen & Heltoft (2011: 1835).

en Excelfil, hvor hver sætning med mulighed for E-v blev yderligere anoteret for følgende træk: udfyldt E-v eller ej, type af led i E-v eller i fundamentfeltet (hvis ikke E-v er udfyldt), syntagme- eller adverbialtype, sætningsformet led eller ej, antal ord i leddet, og om E-v eller fundamentfeltet optræder i en oversætning, (1) – (5), eller i en ledsætning, som i (8) – (9).

(8) jo det har jeg faktisk fordi **min mor hun** bor li:ge øh bor stadig-væk i i Fiskergade (MBE)

(9) jeg tror **efter en måned så** var jeg flyttet (DRI)

Datasættet omfatter ikke interviewernes ytringer og hermed heller ikke mulig E-v i spørgsmål idet det nærmest udelukkende er interviewerne der har spørgende ytringer.

4. Analyse

I dette afsnit præsenterer jeg først nogle overordnede mønstre i datasættet. Derpå ser jeg nærmere på de tre typer E-v, som skitseret i indledningen. Visse af resultaterne vil blive kort perspektiveret på stedet. Andre vil blive diskuteret mere uddybende i det efterfølgende diskussionsafsnit.

4.1. Overordnede mønstre

Tabel 1 viser at der er relativt stor forskel mellem talerne mht. hvor mange ytringer de bidrager med i interviewene, og mht. hvor mange af disse der har mulighed for ekstraposition og har udfyldt ekstraposition.

Tabel 1: Antal ytringer per taler med mulighed for E-v og udfyldt vs. ikke udfyldt E-v.

	Mulighed for E-v			Ikke mulighed for E-v	Uklar sætningsstruktur	Ytringer i alt (100 %)
	Udfyldt	Ikke udfyldt	I alt (100 %)			
DBE	91 (44 %)	115 (56 %)	206	1.253 (85 %)	11	1.470
DRI	74 (57 %)	56 (43 %)	130	851 (86 %)	10	991
JJE	57 (32 %)	119 (68 %)	176	830 (82 %)	6	1.012
KKJ	94 (57 %)	71 (43 %)	165	933 (85 %)	3	1.101
KRI	71 (39 %)	112 (61 %)	183	1.003 (84 %)	9	1.195
MBE	73 (61 %)	47 (39 %)	120	1.018 (89 %)	2	1.140
MIP	178 (58 %)	128 (42 %)	306	1.523 (82 %)	22	1.851
I alt	638 (50 %)	639 (50 %)	1.286	7.411 (85 %)	63	8.760

Kolonnen længst til højre viser at der er stor forskel på hvor mange ytringer hver informant bidrager med; DRI har færrest, 991, og MIP har næsten dobbelt så mange, 1.851. Den tredje kolonne fra højre viser hvor mange ytringer hver informant har, som ikke har mulighed for E-v. Dette er relativt homogent talerne imellem.

Ser vi på kolonne 2-4, som er tallene for ytringer med mulighed for E-v, noterer vi os først nederst i fjerde kolonne fra venstre at 1.286 af 8.760 (15,4 %) af alle informanternes ytringer har mulighed for E-v. I fjerde kolonne ellers ser vi en relativt stor forskel mellem de 7 talere mht. om ytringerne er med mulighed og ikke mulighed for E-v; JJE har flest ytringer med mulighed for E-v (176 ud af 1.012, 17 %), MBE har færrest (120 ud af 1.140, 11 %).

Hvad angår faktisk udfyldning af E-v, kolonne 2-3 fra venstre, er der samlet en fifty-fifty-fordeling mellem udfyldt og ikke udfyldt E-v. Dette svarer til Jensens (2013: 36) observationer i sit datasæt (som er ekstraheret fra det samme korpus som mit datasæt). Men den ligelige fordeling dækker over en relativt stor forskel talerne imellem; JJE har færrest E-v-udfyldninger, 32 %, MBE markant flere (61 %). DRI, KKJ, MBE og MIP har alle udfyldt mere end halvdelen af alle mulige ekstrapositioner (57 % – 61 %), et mellemfelt – under det samlede gennemsnit – kan siges at udgøres af DBE og KRI (44 % og 39 %), med JJE med procentvis færrest E-v-udfyldninger.

Denne forskel talerne imellem peger på at der kan være en individuel tilbøjelighed til en foretrukken informationsstruktur med E-v. Dette vil jeg dog ikke gå videre med i denne omgang, først og fremmest af pladshensyn, men også fordi udfyldt E-v kan være stærkt diskursafhængig, og trods tilstræbt ensartethed fra interviewernes side er diskursen forskellig interview for interview.

4.2. Nominaler

I datasættet optræder de fire nominale ledfunktioner subjekt, objekt, subjektprædikativ og styrelse alle i E-v eller på fundamentfeltet, jf. (10) – (13), og som tabel 2 og en chi-i-anden-test viser, er der ikke nogen forskel på hvor ofte henholdsvis subjekter over for objekter, subjektprædikativer og styrelser optræder i E-v.

- (10) Subjekt: men **min mors mand** P ja **han** startede vel som maski:nmester i P halvtredserne (KKJ)

- (11) Objekt: altså **ham jeg var i seng med første gang** *[ham]
kendte jeg ikke særlig meget (JJE)
- (12) Subjektprædikatív: jo: **lidt hemmeligt** *[det] var det jo (KRI)
- (13) Styrelse: men **sproget det det** kunne jeg slet ikke f- forlige mig
med altså (DBE)

Tabel 2: Ledfunktionerne subjekt, objekt, styrelse og subjektprædikatívs fordeling i E-v og i fundamentfelt.⁵

	I E-v	I fundamentfelt	I alt
Subjekt	164	295	459
Objekt	15	25	40
Subjektprædikatív	0	2	2
Styrelse	3	5	8
I alt	182	327	509

Der ser derimod ud til at være en forskel mht. hvilken syntagmetype der oftere optræder i E-v fremfor i fundamentfeltet, idet pronominalsyntagmer har en præference for E-v.⁶ Men pronominalsyntagmer er også gennemsnitligt længere end nominalsyntagmer, og at tyngde målt i antal ord er en vigtig parameter for udfyldt E-v, ses klart inden for den talrigeste undergruppe ‘subjekter med materialet nominalsyntagme’, jf. tabel 3.

Tabel 3: Tyngde i form af antal ord i subjekter, nominalsyntagmer.

I E-v, N = 116	I fundamentfelt, N = 276	I alt, N = 392
Spænd: 1-17 Gennemsnit: 3,0 Median: 2	Spænd: 1-10 Gennemsnit: 2,0 Median: 2	Spænd: 1-17 Gennemsnit: 2,3 Median: 2
T-test: $p < 0,00001$ (t-værdi 5,3164).		

5 Subjekt vs. ikke subjekter: χ^2 (df = 1, N = 509) = 0,037, $p = 0,823$. De statistiske beregninger er udført i Excel ved hjælp af faciliteterne på hjemmesiden *Social Science Statistics*.

6 Pronominalsyntagmer (PronS) har en signifikant højere tendens til at optræde i ekstraposition (49 af 67, 73 %), over for nominalsyntagmer (NomS) (122 af 421, 29 %). PronS vs. NomS (alle nominale led): χ^2 (df = 1, N = 496) = 47,315, $p < 0,001$. Der er 5 tilfælde af sætningsformede subjekter og objekter, fx *men oh P om de så bliver opfyldt det ved jeg ikke endnu*. 4 af dem optræder i E-v. Der er 6 tilfælde af adjektívsyntagmer i datasættet, fx *det højeste jeg har spillet imod det har vel været seksten på en gang ikk* (MIP). 4 af dem optræder i E-v. Begge typer og de to eksempler med subjektprædikatíver er udeladt fra beregningen her.

4.3. *Adverbialer*

Jeg har inddelt adverbialerne i tre grupper: (1) sætningsformede adverbialer, (2) enkeltleksadsverbialer og (3) andre adverbialer. Den første gruppe udgøres for langt størstedelen af *hvis*, *når*- og *da*-sætninger. Den anden gruppe udgøres af forbinder- og sætningsadverbialer, og den tredje gruppe udgøres af bl.a. tids, steds-, mådes- og frekvensadverbialer som ikke er sætningsformede.

- (14) og **hvis hun sad i stue med mig så** lignede hun jeg ved ikke hvad i: øh sådan en hel aften (KKJ)
- (15) men P **når hun så ikke var der P så** ville han godt tale med mig (KRI)
- (16) men øh **da jeg så mødte min kæreste der der** fik jeg allernådigst lov til at flytte ind til ham i Nyboder (MBE)
- (17) men **ellers så** går jeg ikke og tænker over P hvordan folk taler (DRI)
- (18) men **alligevel så** vidste vi nu godt der var et eller andet ved hende (JJE)
- (19) og **dengang P der** blev det fag så nedlagt (JJE)
- (20) **oppe på loftet der** havde jeg jo to værelser P som je:g kunne boltre mig på ikk (DRI)
- (21) og så **til sidst så** blev hun sgu tosset (KRI)

Der er interessante og signifikante forskelle mellem de tre adverbialtyper indbyrdes. Dette fremgår af tallene i tabel 4, en chi-i-anden-test og den følgende tekst, hvor jeg ser nærmere på de tre typer en ad gangen.

Tabel 4: Adverbialtypernes fordeling i E-v og fundamentfelt.⁷

	I E-v	I fundamentfelt	I alt
Sætningsformede adverbialer	229 (91,2 %)	22 (8,7 %)	251 (100 %)
Enkeltleksadsverbialer	70 (44,6 %)	87 (55,4 %)	157 (100 %)
Andre adverbialer	128 (48,7 %)	135 (51,3 %)	263 (100 %)
I alt	427 (63,6 %)	244 (36,4 %)	671 (100 %)

4.3.1. Sætningsformede adverbialer

Som det ses i tabel 5, optræder den langt overvejende del af sætningsformede adverbialer i E-v. Internt i denne gruppe er der dog markante forskelle:

Tabel 5: Fordeling af adverbielle ledsætninger i E-v og fundamentfelt.

	I E-v	I fundamentfelt	I alt
<i>hvis</i> -sætning	89 (96,7 %)	2 (3,3 %)	91 (100 %)
<i>når</i> -sætning	65 (95,6 %)	3 (4,4 %)	68 (100 %)
Anden adverbiel ledsætning	9 (90,0 %)	1 (10,0 %)	10 (100 %)
<i>da</i> -sætning	43 (82,7 %)	9 (17,3 %)	52 (100 %)
tid-sætning	23 (79,3 %)	6 (20,7 %)	29 (100 %)
I alt	229 (91,2 %)	21 (8,8 %)	250 (100 %)

Kun de sætningsformede tidsadverbialer og de temporale *da*-sætninger ligger under 90 %. Dette er over, og for *hvis*- og *når*-sætninger endda noget over de 84,3 % som Jensen (2013: 36) finder for ledsætninger i sit materiale.

For de øvrige sætningsformede adverbialer er forekomst i E-v med genoptager i fundamentfeltet den klart foretrukne konstruktion, og det i en sådan grad at man kan undre sig over at de faktisk optræder i fundamentfeltet. Men der er efter min bedste vurdering intet besynderligt ved (22) – (24), hvor jeg har indsat et muligt genoptagerled.

(22) **når vi er flest** *[så] er vi ni (KRI)

7 Sætningsformet vs. ikke sætningsformet adverbial: χ^2 (df = 1, N = 671) = 134,376, p < 0,001.

- (23) og netop at **P hvis man så: mødte personligt op** *[så] havde man for-øh-købsret ikk (KRI)
- (24) **som jeg har det nu** *[så] tør jeg ikke flyve (DBE)

De tre adverbielle ledsætninger har det til fælles at de alle er relativt korte. Gennemsnitslængden for sætningsformede adverbialer i ekstraposition er 9,4 ord, og for sætningsformede adverbialer i fundamentfeltet er den 5,5 ord, og forskellen er klart signifikant.⁸ Det vil sige at korte sætningsformede adverbialer har en relativt stor sandsynlighed for ikke at optræde i E-v. Men det er ikke noget problem at finde sætningsformede adverbialer i E-v, som er lige så korte som eksemplerne (22) – (24).

- (25) **når vi legede skole så** kunne hun være lærer (KKJ)
- (26) så: **hvis jeg får børn så: P så** skal de ikke have tæsk eller P en endefuld eller noget som helst (KKJ)
- (27) men altså **P netop som du siger så** har jeg så snakket med nogle af de andre jeg kender som har øh sæsonkort (KKJ)

Tyngde i form af antal ord er altså ikke kategorisk afgørende for placering i E-v eller i fundamentfeltet, men korte sætningsformede adverbialer har en (noget) større sandsynlighed for at optræde i fundamentfeltet frem for i E-v.

4.3.2. Enkeltleksadsverbialer

Denne gruppe udgøres af etordsadverbialer og af leksikaliserede to-, tre- eller fireordsadverbialer. Disse kan være sætningsadverbialer, konnektoradverbialer eller hvad jeg her vil kalde ‘sammenfatteradverbialer’, som har den funktion at sammenfatte noget forudgående og angive et alternativ eller en modsætning i efterfølgende sætning. De hyppigste fem er illustreret med (28) – (32).⁹

8 T-test: T-værdi 2,831, p = 0,003.

9 De øvrige er *desværre*, *egentlig*, *enten*, *faktisk*, *heldigvis*, *i og for sig*, *i realiteten*, *i virkeligheden*, *ikke desto mindre*, *måske*, *omvendt*, *pludselig*, *rent faktisk*, *som sagt*, *summa summarum*, *tværtimod*, *ud over det*, *umiddelbart* og *under alle omstændigheder*.

- (28) men **ellers** så går jeg ikke og tænker over P hvordan folk taler (DRI)
- (29) **selvfølgelig** *[så] kunne man få en krammer og så noget (KRI)
- (30) **eller også** så øh kontrollerer de og st- styrer og manipulerer (DBE)
- (31) men **i hvert fald** så var der sådan en meget øh hård sanktion P blandt pigerne (JJE)
- (32) men **alligevel** der listede han jo selvfølgelig med mig rundt der dagen efter (MIP)

Trods fåtallighed for nogle af leksemerne synes der at være en klar leksikalsk forskel mht. hvor ofte disse adverbialer optræder i E-v og fundamentfeltet, som vist i tabel 6.

Tabel 6: De seks hyppigste enkeltleksadsadverbialers fordeling i E-v og i fundamentfelt.

	I E-v	I fundamentfelt	I alt
ellers	38	14	52
selvfølgelig	1	26	27
eller også	8	2	10
i hvert fald	4	3	7
alligevel	1	5	6
som sagt	4	1	5
I alt	56	51	107

Ellers og *eller også*, som begge sammenfatter og angiver alternativer, optræder meget gerne i E-v, og lige så gør *som sagt* og *i hvert fald*, som vel blot sammenfatter. Derimod optræder sætningsadverbialer som *alligevel* og *selvfølgelig* (og med dem også fx *egentlig*, *faktisk*, *rent faktisk* og *umiddelbart*) sjældent i E-v. Uden at øvrig kontekst er taget i betragtning, indikerer dette at både semantik og specifikke leksikalske forhold medvirker til om adverbialen (gerne) optræder i E-v eller ej.

4.3.3. *Andre adverbialer*

Til denne gruppe hører bl.a. tids-, steds-, mådes- og sekvensadverbialer som de hyppigste typer, jf. (19) – (21) ovenfor. Andre men fåtallige adverbialtyper i denne gruppe er illustreret med (33) – (37).

- (33) men altså **for mig at se** *[der] er han kun dråben P der fik bægeret til at flyde over (DBE)
- (34) **altså med to børn så** synes jeg det er meget svært (DRI)
- (35) **ud over mig** *[så] var der sådan en P en øh kommunaldirektør og en borgmester øh og en og en kommunalbestyrelse som så P styrede P hele kommunen (MBE)
- (36) ja så **på den måde så** kom jeg jo også sådan til at se lidt: mere til dem (KKJ)
- (37) og **andre gange så** er de ligesom søskende fordi så vil den ene ikke (DRI)

Adverbialtyperne fordeler sig i E-v og fundamentfelt som vist i tabel 7, og der er ingen statistiske signifikante forskelle imellem typerne.¹⁰

Tabel 7: *Andre adverbialers fordeling i E-v og i fundamentfelt.*

	I E-v	I fundamentfelt	I alt
Stedsadverbial	14 (53,8 %)	12 (46,2 %)	26 (100 %)
Sekvensadverbial	21 (53,8 %)	18 (46,2 %)	39 (100 %)
Tidsadverbial	63 (47,4 %)	70 (52,6 %)	133 (100 %)
Andet adverbial	29 (44,6 %)	36 (34,5 %)	65 (100 %)
I alt	127 (48,3 %)	136 (51,7 %)	263 (100 %)

Derimod er det også for disse adverbialer tyngden målt i form af antal ord der spiller ind på om de optræder i E-v eller i fundamentfeltet.

10 Steds- vs. tidsadverbial: χ^2 (df = 1, N = 159) = 0,365, p = 0,546. Stedsadverbial vs. Andet adverbial: χ^2 (df = 1, N = 238) = 0,54, p = 0,463.

Tabel 8: Tyngde i form af antal ord for typen Andre adverbialer.

I E-v, N = 127	I fundamentfelt, N = 136	I alt, N = 263
Spænd: 1-20 Gennemsnit: 3,8 Median: 3	Spænd: 1-12 Gennemsnit: 2,6 Median: 2	Spænd: 1-20 Gennemsnit: 3,2 Median: 3
T-test: $p < 0,00005$ (t-værdi -3,9416).		

5. Perspektiverende sammenfatning

Den forudgående analyse har peget på tre styrende principper for hvornår E-v kan udfyldes. Det ene princip har at gøre med ledtype: Sætningsformede adverbialer forekommer særdeles ofte i E-v, nominaler og andre typer adverbialer i et noget mindre omfang. Det andet princip har med tyngde målt i antal ord at gøre idet der er større sandsynlig for at sætningsformede adverbialer, andre adverbialer (end enkeltleksemsadverbialer) og nominaler optræder i fundamentfeltet jo *kortere* de er. Dette er i tråd med Hansen & Heltofts princip om at kompakte led undgås i sætningskernen (2011: 1837), Aa. Hansens kriterium for “omfattende” led (1967: 131) og Brøcker m.fl.s (2012: 26-27) observation at tunge og komplekse led “langt overvejende” optræder i E-v. Men som vist er dette ikke et altafgørende princip. I fx (8) – (9) og (19) – (21) er der korte nominaler og adverbialer på E-v, og i (38) – (39) er der eksempler på længere nominaler og ikke-sætningsformede adverbialer på fundamentfeltet, jf. også note 7 mht. pronominalsyntagmer.

- (38) og du kan se **den der grønne farve der der er på døren stadigvæk** P *[den] har der været på alle panelerne (KRI)
- (39) altså **bare i år fra den første januar til her den enogtridivete august** P *[der] er der hundrede og seksogfyrrer der er holdt op (DRI)

Det må være op til fremtidige og kvalitative studier at undersøge om sådanne længere led optræder på fundamentfeltet fordi de ikke opfylder et princip om ‘kontekstuel tilgængelighed’ (eller ‘allerede nævnt-hed’) (Hammann m.fl. 2010, Brøcker m.fl. 2012, Hansen & Heltoft 2011: 1836). Eller om de “udpeger et emne som eksplicit tema i modsætning til andre mulige” i konteksten (Hansen & Heltoft 2011: 1836-1837), af forfatterne eksemplificeret med disse eksempler:

- (40) Vi har ikke fået pudset vinduer, og **tante Anna (?hun)** kommer i eftermiddag
- (41) Gustav er her allerede, og **tante Anna, hun** kommer i eftermiddag

Jeg lader det være op til fremtidige studier at bekræfte sådanne informationsstrukturelle faktorerers relevans når ‘tyngdeprincippet’ synes at brydes, og om informationsstrukturen ligeledes kan redegøre for distributionen af fx tids-, steds- og sekvensadverbialers tendens til at optræde i E-v (jf. tabel 7).

Tyngdeprincippet kommer tilsyneladende i problemer når det gælder sammenfatteradverbialers tendens til at optræde i E-v, jf. (28) og (30). Disse adverbialer er typisk 1-2 ord lange (fx *ellers*, *tværtimod*, *eller også*), og derfor kan det ikke være tyngde målt i antal ord der bevirker at de og sætningsadverbialer som *alligevel*, *egentlig*, *faktisk* osv. ikke har lige stor tilbøjelighed til at optræde i E-v. Et bud på denne distributionelle forskel kunne være at lade tyngdeprincippet omfatte hvad man tentativt kunne kalde indholdsmæssig kompleksitet. Hermed kunne forstås at netop adverbialer som *ellers*, *tværtimod* og *eller også* indkapsler hele en forudgående sætnings udsagn samtidig med at de indleder et alternativt, et kontrastivt, udsagn. Denne dobbelte kontekstuelle semantisk-pragmatisk funktion har sætningsadverbialer ikke, idet de (blot) “lægger sig til en sætnings beskrivende indhold og angiver afsenders kommentar hertil” (Heltoft m.fl. 2020: 10). Heller ikke denne hypotese dækker imidlertid hele den observerede distribution. Sætningsadverbialer kan uden problemer optræde i E-v, (42), de gør det bare ikke særligt tit i datasættet.

- (42) men **selvfølgelig så** har I FC Østerbro (DRI)

Og sammenfatteradverbialer kan optræde i fundamentfeltet, jf. tekstuddraget i (43), fra en redegørelse for arbejdsopgaver og -situation, som afsluttes med et sammenfattende *ellers* i fundamentfeltet, over for tekstuddraget i (44), der er fra samme talers fortælling om opdragelsesprincipper, som afsluttes med et sammenfattende *ellers* i E-v og et genoptager-*så* i fundamentfeltet.

(43) Tekst 1 (KRI)

[...] og folk øh snerrer lidt nemmere ad hinanden o:g så lige i øjeblikket er det ikke så fantastisk men **ellers** er det jo smadder godt

(44) Tekst 2 (KRI)

det er jo ikke sådan at vi har fået tæsk [...] [men] et slag i røven har jeg fået [...] [...] og så fik vi en i røven hver og så kunne vi godt lægge os til at sove men øh **ellers** så: så mindes jeg ikke at vi har fået tørre tæsk

Tekst 2 har en udpræget narrativ stil ellers (bl.a. med polysyndese og indirekte tale), men om en sådan stilistisk faktor også er relevant for udfyldning af E-v eller ej, må foreløbigt stå ubesvaret. Jeg opfordrer hermed til fremtidige studier af enkeltleksemsadverbialer med inddragelse af flere leksemer og udført på et større materiale.

Om forfatteren

Jan Heegård Petersen, ph.d., lektor i dansk sprog ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

- Becker-Christensen, C. (2010): *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Brøcker, K. (2014): Tunge led i forfelt og ekstraposition – et fænomen i dansk talesprogsgrammatik. *Skrifter om Santalegrammatik* 1(2).
- Brøcker, K., M.G.T. Hamann, M. Jørgensen, S.B. Lange, N.H. Mikkelsen & J. Steensig. (2012): Samtalesprogets grammatik. Fire fænomener og nogle metodiske overvejelser. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 42, 10–40. <https://doi.org/10.7146/nys.v42i42.13672>
- Christensen, S.J. (2017): Om *så* og *der* som genoptagere for ekstraponerede tid- og stedsadverbialer. *Ny forskning i grammatik* 24, 107-120.
- Diderichsen, P. (1957): *Elementær dansk grammatik* (2. udg.). København: Gyldendals Forlagstrykkeri.

- Diderichsen, P. (1966): Sætningsleddene og deres stilling – 30 år efter. I: *Helhed og struktur. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger*. København: G.E.C. Gads Forlag. S. 364–379.
- Gregersen, F. M. Maegaard & N. Pharao. (2014): The LANCHART Corpus. I: *The Oxford handbook of corpus phonology*, J. Durand, U. Gut & G. Kristoffersen (red.). Oxford University Press. S. 534–545.
- Hamann, M.G.T., S.B. Lange & K.K. Brøcker. (2011): Tunge led i forfeltet og ekstraposition - et fænomen i dansk talesprogsgrammatik. I: *13. Møde om Udforskning af Dansk Sprog: Aarhus Universitet 14. - 15. oktober 2010*, I.S. Hansen & P. Widell (red.): Aarhus: Nordisk Institut, Aarhus Universitet. S. 171–177.
- Hansen, Aa. (1967): *Moderne dansk grammatik*, bind 1. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Grafisk Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft. (2011): *Grammatik over det danske sprog*, bind III. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L., E.S. Jensen, I.E. Mørch & J. Schack. (2020): *Grammatiske termer* (Dansk Sprognævns skrifter 50). Bogense: Dansk Sprognævn.
- Jensen, A. (2013): Clause linkage in spoken Danish. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Jørgensen, H. (2013): Sætningsspidsens udfyldning – observationer fra et talesprogsmateriale. *Ny Forskning i Grammatik* 20, 183–202.
- Jørgensen, H. (2014): Brugen af fundamentfeltet hos flersprogede børn i Århus Vest. I: *14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, I.S. Hansen, T.T. Hougaard & P. Widell (red.). S. 187–200.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk Ordføjningslære*. København: Lehmann & Staages Forlag.
- Togeby, O. (2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.
- Samtalegrammatik. <https://samtalegrammatik.dk>. Sidst tilgået december 2022.
- Social Science Statistics. <https://www.socscistatistics.com>. Sidst tilgået december 2022.